

dCIDOB 105.

**Realitat, màgia i esperança a l'Àfrica
negra.**

Occident ja no està sol a Àfrica.
Antoni Castel

Occident ja no està sol a Àfrica

Competència entre les grans potències a l'Àfrica negra

Antoni Castel Universitat Autònoma de Barcelona

Amb la seva presència a Àfrica, la Xina desafia la supremacia que els Estats Units i la Unió Europea exercien al continent des de la fi de la Guerra Freda. El nou actor, que no es mou per motius ideològics com ho feia la Unió Soviètica sinó per interessos comercials i polítics, ha donat un marge de maniobra als dirigents dels països africans amb recursos, sobretot en petroli, que ara poden desobeir les polítiques dictades pels organismes internacionals de crèdit. En aquest cas, l'anomenat “consens de Washington” ha estat substituït pel “consens de Beijing” (Cooper, 2004).

Els Estats Units tenen una gran influència a Àfrica, però menys des de l'arribada de la Xina, el principal aliat dels dos governs –el del Sudan i el de Zimbabwe– que més maldecaps donen a la diplomàcia occidental. I el desembarcament de les companyies estatals xineses de petroli a Nigèria, Angola i Guinea Equatorial, els tres principals productors, compromet que els Estats Units assoleixin un dels objectius de la seva política energètica: incrementar la importació de petroli africà per reduir la dependència del produït al Pròxim Orient (Servant, 2005). Dels 9,6 milions de barrils diaris que importa de mitjana, en compra 1,1 milions a Nigèria i 0,4 a Angola. Segons dades de la US Energy Information Administration, Nigèria és el quart exportador de petroli als Estats Units, darrere del Canadà (1,8 milions de barrils diaris), l'Aràbia Saudita (1,5) i Mèxic (1,2).

L'energia és un dels pilars de la política africana dels Estats Units. L'altra és la seguretat. Des dels atemptats contra les seves ambaixades a Dar es Salam i Nairobi (7 d'agost de 1998), els Estats Units consideren que algunes zones d'Àfrica, com el Sahel, la Banya d'Àfrica i l'Àfrica Oriental, són sensi-

bles a la instal·lació de cèl·lules d'Al Qaida. En el seu afany de neutralitzar les preteses cèl·lules i impedir-ne la creació, ha enfortit les relacions amb països que li poden ser útils en aquest objectiu com Etiòpia, Djibouti, Kenya, Malí, Rwanda, Tanzània i Uganda, i ha propiciat la creació de l'AFRICOM (Comandament Estats Units-Àfrica). Arran dels atemptats de l'11 de setembre de 2001, els Estats Units han instal·lat a Djibouti una base militar, un fet amb una dosi de simbolisme perquè l'antic territori dels afars i els issas és un dels puntals de la presència militar francesa al continent. Des de Djibouti, els militars nord-americans segueixen la guerra d'Iraq i el conflicte de Somàlia.

Si en la Guerra Freda, sobretot durant la presidència de Ronald Reagan, els escenaris de confrontació es trobaven a Angola i Etiòpia, ara són a Somàlia i Sudan. A Angola i Etiòpia

L'energia és un dels pilars de la política africana dels Estats Units. L'altra, des dels atemptats contra les seves ambaixades a Dar es Salam i Nairobi, és la seguretat

es tractava de travar la consolidació de governs marxistes, com el Moviment Popular per a l'Alliberament d'Angola (MPLA) de José Eduardo dos Santos i la junta militar, el *Derg*, de Mengistu Haile Mariam, propers a la Unió Soviètica. A Somàlia, cal impedir la instal·lació dels islamistes de la Unió dels Tribunals Islàmics, que dirigeix Hassan Dahir Aweys, als quals s'acusa de mantenir vincles amb Al Qaida. I a l'igual d'Angola, la batalla contra l'enemic es fa amb actors tercers. En el cas d'Angola, va ser amb la Sud-àfrica de l'*apartheid* i la Unió Nacional per la Independència Total d'Angola (UNITA), encapçalada per Jonas Savimbi. A Somàlia, mitjançant l'exèrcit d'una Etiòpia dirigida per un dels seus millors aliats, Meles Zenawi.

Somàlia ha representat una de les grans humiliacions dels Estats Units, que van deixar de forma precipitada el país el 1994 poc més d'un any després de la seva arribada en l'operació *Restore Hope* (Restablir l'esperança). La marxa, ordenada pel president Bill Clinton quan van matar uns soldats i van arrossegat pels carrers de Muqdiisho un pilot el setembre de 1993, ha donat nom a la "síndrome de Somàlia", per la qual els Estats Units rebutgen qualsevol intervenció directa al continent (Mayall, 1996). Iraq val un, dos, tres i els soldats morts que calguin, però cap punt d'Àfrica val el desgast que per al Govern produeix la mort d'un home a un lloc que queda molt lluny d'Amèrica. Això ho va deixar ben clar la seva diplomàcia quan se li va reclamar que intervingués en la guerra de la República Democràtica del Congo.

Amb el Sudan, la diplomàcia dels Estats Units actua amb prudència. Es podria dir que estreny el règim però no l'ofega. Ha impulsat en el si del Consell de Seguretat de les Nacions Unides sancions contra el Govern sudanès, però no ha anat més enllà quan el president Omar al Bashir ha obstaculitzat el desplegament dels cascos blaus o les milícies janjawid han atacat poblats i cremat collites del Darfur (Flint i De Waal, 2007). Aquesta prudència es pot explicar perquè la diplomàcia dels Estats Units considera que seria contraproduent posar contra les cordes Al Bashir, contestat pels islamistes de Hassan Turabi i pressionat per l'exèrcit, que defensa una solució militar del *problema del Darfur* i no acaba de pair l'acord de pau de l'any 2005 amb la guerrilla del Sud. Bashir, que es va desfer de Turabi, l'ideòleg del cop d'Estat que el va dur al poder el juny de 1989, pot barrar el pas a l'establiment d'Al Qaida al país més extens d'Àfrica. Al mateix temps, pot garantir el respecte de l'acord de pau que ha dut al Govern els dirigents de l'Exèrcit Popular d'Alliberament del Sudan (SPLA), aliats dels Estats Units durant els més de vint anys de guerra.

La qüestionada implicació europea: França i la UE

Els darrers anys de la Guerra Freda, els Estats Units van mantenir un perfil baix a Àfrica. Només es van implicar en els dos conflictes regionals, de confrontació Est-Oest, Angola i Etiòpia, i van apostar per la via diplomàtica a Sud-



àfrica mitjançant el *compromís constructiu* dissenyat pel sots-secretari d'Estat d'Afers Africans, Chester Crocker (Davies, 2007). Aquest baix perfil dels Estats Units propiciava que França tingués un gran protagonisme en el continent, com a garant dels interessos occidentals. En acabar la Guerra Freda, liquidat el *clientelisme bipolar* que va marcar les relacions entre els dirigents africans i Occident, els Estats Units van ocupar el lloc que li pertocava com a primera potència mundial.

La major presència dels Estats Units a Àfrica es fa en detriment de França: instal·la una base militar a Djibouti, un dels puntals de la *Françafrika* (Verschave, 1998); s'alia amb el règim rwandès, en el poder des del genocidi de 1994; i sedueix molts països francòfons amb els seus programes militars, African Crisis Response Initiative (ACRI), i comercials, African Growth Opportunity Act (AGOA). Una part de la pèrdua d'influència de França és causada per la recuperació de l'espai pels Estats Units. Però l'altra part és el resultat de la gestió del conflicte de Rwanda i de l'esgotament del model clientelar que alimentava les relacions amb la *Françafrika*.

El suport del Govern del socialista François Mitterrand als radicals hutus que desencadenen el genocidi i la seva protecció a través de l'Operació Turquesa distancien les elits africanes, en especial les francòfones, de França. A partir dels fets de Rwanda, França és percebuda com arrogant, incapaç



© Agência Brasil

El president d'Angola, José Eduardo dos Santos, dóna la benvinguda al president del Brasil, Luiz Inácio Lula da Silva (Luanda, octubre de 2007)

de fer un gest simbòlic, com el fa en canvi Bèlgica, de reconèixer, almenys, la seva passivitat durant el genocidi. A Rwanda, el resultat és devastador pels interessos francesos perquè perd tot protagonisme, tant cultural com polític, en un país estratègic, aspirant a potència regional, que és un actor fonamental en el conflicte de l'est del Congo i s'obre cap a l'Àfrica Oriental. El desembre de 2006, Rwanda es va integrar a la Comunitat d'Àfrica de l'Est (EAC).

Amb el Congo, les relacions són distants des de la caiguda del règim de Mobutu Sese Seko, el 1997. L'obstinació de la diplomàcia francesa de mantenir en el poder un aliat tan impopular com Mobutu li passa factura. El president Joseph Kabila no ha trencat les relacions amb França, com ha fet el rwandès Paul Kagame, però ha pres distàncies, i ha enfortit els lligams amb els Estats Units, que mai no han deixat d'estar presents en un país tan ric i fonamental al continent, i s'apropa a la Xina.

A l'Àfrica Occidental, França està qüestionada a Côte d'Ivoire, la seva joia de la corona durant la colònia i la llarga presidència de Félix Houphouët-Boigny (1960-1993). S'ha acabat el període de lluna de mel entre el president francès de torn i Houphouët-Boigny. Ara, Nicolas Sarkozy, com abans li tocava fer-ho a Jacques Chirac, s'ha d'enfrontar al complex dossier ivorià: un país dividit malgrat els successius acords de pau, en què el president Laurent Gbagbo i els seus seguidors reneguen de França, a la qual acusen de donar suport als rebels del nord.

Contestada al Congo i Côte d'Ivoire, la diplomàcia francesa s'aferra als vells aliats —els presidents Paul Biya (Camerun), Omar Bongo (Gabon) i Abdoulaye Wade (Senegal); segueix amb preocupació la transició de Guinea; manté bones relacions amb Teodoro Obiang (Guinea Equatorial), s'apropa a l'angolès José Eduardo dos Santos després d'anys de distanciament a causa de l'*Angolagate*¹ i defèn els seus interessos estratègics al Txad, un país petrolífer i clau en els conflictes del Darfur i la República Centreafricana. Amb la seva presència militar, el dispositiu Épervier, desplegat el 1986, té la capacitat de decidir sobre el futur d'un president com el txadià Idriss Déby Itno, assetjat per les guerrilles que es fan i es desfan. Amb l'Eufor², França referma el seu protagonisme i implica la UE.

Acusada de mantenir-se al marge del conflictes africans, la UE es reivindica, a través de l'Eufor i del finançament de la força de pacificació africana African Union Mission in Sudan (AMIS) al Darfur, com un dels actors que cal tenir en compte. És un pas significatiu d'una UE incapaç, en les relacions amb Àfrica, d'anar més enllà dels acords comercials, com va quedar palès a la cimera de Lisboa de desembre de 2007, i de control dels fluxos migratoris. I per un dels membres comunitaris del Sud, Espanya, el control de la migració és la base de la seva política a l'Àfrica Occidental (Cap Verd, Guinea, Guinea Bissau, Malí, Níger i Senegal).

El Govern xinès teixeix una xarxa de complicitats que li serveix políticament per reivindicar-se com una potència que cal tenir en compte

Pragmatisme xinès en terres africanes

La Xina³ que entra a Àfrica no és la de Mao Zedong, sinó la del president Hu Jintao, que fa bandera del pragmatisme de l'artífex de les reformes, Deng Xiaoping. Ofereix el seu coneixement, sobretot en agricultura i obres públiques, els seus productes a bon preu per a unes poblacions amb un baix poder adquisitiu, i unes empreses competitives, en especial en la construcció, el petroli, la mineria i les telecomunicacions. Unes ofertes temptadores per a uns dirigents africans que, amb la *cooperació pragmàtica* de la Xina, poden guanyar marge de maniobra davant els països occidentals i els organismes internacionals de crèdit.

Tanmateix, el Govern xinès no es mou a Àfrica només per interessos comercials i de política energètica. En arribar a acords comercials i de cooperació amb nombrosos països africans, teixeix una xarxa de complicitats que li serveix políticament per reivindicar-se com una potència que cal tenir en compte. I de pas afebleix un dels principis que marquen les relacions entre Occident i els països africans des de la fi de la Guerra Freda: la condicionalitat de l'ajuda.

El fet de no tenir un passat colonial és una bona carta de presentació a Àfrica. La Xina la té: és un país percebut com a proper, sensible als problemes d'uns països amb uns paràmetres socials similars als del país asiàtic fa tres dècades, abans de les reformes econòmiques de Deng. L'Índia, l'últim gran actor que ha arribat al continent, tampoc té un passat colonial, i encara gaudeix de legitimitat entre els països del sud per la seva contestació a l'imperi britànic, el seu suport als moviments anticolonials i el seu model de desenvolupament, amb bons resultats a l'agricultura. No ha arribat amb tanta empenya com la Xina però la seva presència es fa sentir en especial a l'Àfrica Oriental, on les comunitats d'ascendència indopakistanesa li serveixen de pont.

Per a les capitals occidentals, l'Índia representa un nou competidor, sobretot en el restringit mercat de l'energia, però no una amenaça. No forma part del Consell de Seguretat de les Nacions Unides ni té la capacitat de dur a terme una política fora del seu espai natural, al subcontinent indi.

La Xina i l'Índia formen part dels BRIC (Brasil, Rússia, Índia i Xina), els grans països amb economies emergents. A diferència de la resta de països d'Amèrica Llatina, i amb l'excepció de Cuba, el Brasil mai no ha donat l'esquena a Àfrica. Tanmateix, el president Lula da Silva ha viatjat en nombroses ocasions al continent per enfortir les tradicionals relacions amb els països lusòfons, sobretot amb Angola, defensar les relacions Sud-Sud, vendre el seu programa de biocombustibles (Burkina Faso) i arribar a acords sobre els antiretrovirals amb Sud-àfrica, una potència que, com el Brasil mateix, també reivindica un paper més gran en les Nacions Unides.

Per la seva banda, Rússia no ha recuperat el terreny de l'antiga Unió Soviètica a Àfrica ni sembla que l'interessi fer-ho. No té capacitat econòmica, ni Àfrica és l'espai natural del successor de l'URSS i l'imperi tsarista, que opta per recuperar presència a Europa i l'Àsia Central.

El Brasil, Rússia, i Malàisia —molt activa en el sector d'hydrocarburs amb l'empresa Petronas i en les telecomunicacions—, són actors amb ambicions en un continent, l'africà, que era, fins a l'arribada de la Xina i l'Índia vedat d'Occident. ●

Notes

1. Escàndol causat per la venda il·legal d'armes, per part de França, entre 1993 i 2000, durant el règim de José Eduardo dos Santos.

2. N. de l'ed.: L'Eufor, força de la Unió Europea, és una força militar sota les ordres del Consell de la UE. A Àfrica, i en compliment de la resolució 1.778 de Nacions Unides de 2007 que aprova l'establiment d'una missió de pau a l'est del Txad i al nord-est de la República Centreafricana (MINURCAT), hi ha desplegada l'Eufor Txad/RCA, força multinacional europea on hi participen pràcticament tots els Estats Membres de la UE, amb tropes sobre el terreny de 14 d'aquests estats.

3. De l'abundant literatura sobre la presència de la Xina a Àfrica destaquen: BROADMAN, Harry G. *Africa's Silk Road. China and India's new economic frontier*. Washington: Banc Mundial, 2007; GOLDSTEIN, Andrea, et al. *The rise of China and India. What's in it for Africa?* OCDE: París, 2006; i MANZI, Firoze i MARKS, Stephen. *China en África ¿Ayuda o arrasa?* Barcelona: Oozebap, 2007.

Referències bibliogràfiques

COOPER RAMO, Joshua. *The Beijing Consensus*. The Foreign Policy Centre, 2004. Consultable a: www.fpc.org.uk/fsblob/244.pdf

DAVIES, J. E. *Constructive Engagement?: Chester Crocker & American Policy in South Africa, Namibia & Angola, 1981-1988*. Ohio University Press, 2007.

FLINT, Julie i DE WAAL, Alex. *Darfur. Historia breve de una larga guerra*. Barcelona: Intermón, 2007.

MAYALL, James (ed.). *The New Interventionism 1991-1994. United Nations experience in Cambodia, former Yugoslavia and Somalia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

SERVANT, Jean-Christophe. "China's trade safari in Africa". *Le Monde Diplomatique*, maig de 2005 (edició en anglès).

VERSCHAVE, François-Xavier. *La Françafrique: le plus long scandale de la République*. París: Stock, 1998.